

The Gleaner

Vol 2 (1964)

Το «Βιβλίων ωραιότατον» και ο συγγραφέας του

Ελένη Δ. Κακουλίδη

doi: [10.12681/er.9638](https://doi.org/10.12681/er.9638)

Copyright © 2016, Ελένη Δ. Κακουλίδη

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Κακουλίδη Ε. Δ. (2016). Το «Βιβλίων ωραιότατον» και ο συγγραφέας του. *The Gleaner*, 2, 26–29.
<https://doi.org/10.12681/er.9638>

ΤΟ "ΒΙΒΛΙΟΝ ΩΡΑΙΟΤΑΤΟΝ," ΚΑΙ Ο ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ ΤΟΥ

Βιβλίον ωραιότατον περιέχον στίχους πολιτικούς κατά πολλά ψυχοφελείς. Εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον, εἰς τὴν μακαρίαν Τριάδα. Εἰς τὸν μάταιον κόσμον, εἰς τὴν δευτέραν παρουσίαν, καὶ ἕτερα διάφορα, πρὸς ψυχικὴν ὠφέλιαν χρῆζοντα. Παρὰ Ἀκακίου Ἱερομονάχου τοῦ Διακρούση τοῦ ἐν Κεφαλληνίας συντεθέν. Καὶ μετὰ πλείστης ἐπιμελείας παρ' αὐτοῦ διορθωθέν, καὶ τυπωθὲν ἰδίως ἀναλώμασι. Ἐνετίησιν, ἀχνθ'. Παρὰ Ἀνδρέα τῷ Ἰουλιανῷ.

Μὲ τὸν τίτλο αὐτὸν καὶ μὲ ἡμερομηνία 15 Ἰουλίου 1659¹ ἐκδόθηκε τὸ βιβλίον τοῦ Κεφαλονίτη λογίου, ὅπου περιέχονται οἱ στίχοι: φ. 3-4 Εὐχὴ εἰς τὴν Παναγία (ἀρχ.: Δός μοι χάριν Παναγία τοῦ Χριστοῦ μήτηρ ἁγία), 5-12 Ἐγκώμια εἰς τὴν ὑπέραγνον ἁγνὴν τὴν τοῦ Θεοῦ μητέρα τοῦ οὐρανοῦ τε καὶ τῆς γῆς λέγω τὴν πλατυτέρα Συντεθεῖσα παρὰ Ἀκακίου Ἱερομονάχου τοῦ Διακρούση (ἀρχ.: Ἄλλ' ὦ ἁγνὴ πανάχραντε | ὑπερδεδοξασμένη), 13-15 Στίχοι εἰς τὴν ἁγία καὶ ζωαρχικὴν Τριάδα² Συν<τ>εθέντες παρὰ τοῦ αὐτοῦ Ἀκακίου Ἱερομονάχου τοῦ Διακρούση (ἀρχ.: Ὡ δέσποτα μακρόθυμε | εὐσπλαγγχε καὶ οἰκτίρμον), 16-24 Στίχοι πρὸς τὸν μάταιον καὶ πεπλανημένον κόσμον Συν<τ>εθέντες παρὰ τοῦ αὐτοῦ Ἀκακίου Ἱερομονάχου τοῦ Διακρούση (ἀρχ.: Τοῦ κόσμου τὸ ἀδέβαιον | καὶ τὸ πεπλανημένον), 25-41 Στίχοι ἠθικοὶ κατὰ πολλὰ κατανυκτικοί, πρὸς τὸν μάταιον κόσμον καὶ περὶ τῆς δευτέρας παρουσίας, πάνυ ὠραῖοι καὶ ψυχοφελεῖς Συντεθέντες παρὰ τοῦ αὐτοῦ Ἀκακίου Ἱερομονάχου τοῦ Διακρούση, ἐκ τῆς νήσου Κεφαλληνίας (ἀρχ.: Τί θαυμάζεις ὦ θροτὲ | εἰς τὸν βίον σου ποτέ), 41ν-43 Στίχοι ἕτεροι εἰς τὴν ψεύτικην ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου Συντεθέντες παρὰ

1. Ἡ ἡμερομηνία ἀπὸ τὴν ἔμμετρον χρονολόγησιν τοῦ τέλους, φ. 53.

2. Οἱ «Στίχοι εἰς τὴν μακαρίαν Τριάδα, Ἀκακίου Ἱερομονάχου τοῦ Διακρούση» περιλήφθησαν ἀργότερα στὴν ἀνθολογία *Βιβλίον καλούμενον ἐκλογαί...*, Βενετία 1730, (Τυπογρ. Γλυ-

κέος) σελ. 153-159. Legrand, *Bibliogr. Hellén.* 18ου αἰ., τόμ. 1, Παρίσι 1918, σελ. 228-9 [ΕΒΕ, Θεολ. 3882]. Σχετικὰ μὲ τὴν Ἀνθολογία βλ. Μ. Μανούσακα, *Ἑλληνικὰ ποιήματα γὰρ τὴν σταύρωσιν τοῦ Χριστοῦ*, «*Mélanges Merlier*», τόμ. II, Ἀθ. 1956, σελ. 63 κέ.

τοῦ αὐτοῦ (ἀρχ.: Ἐτούτην τὴν ζωὴν ποὺ λέγουν | πρέπει ὄλοι νὰ τὴν κλαίγουν) καὶ 43ν-52 πεζὰ ἔργα πατέρων τῆς ἐκκλησίας (στὸ τέλος, φ. 53, ἀνίγματα καὶ ἔμμετρη ὑπογραφή). Ἀντίτυπο τοῦ βιβλίου βρισκεται στὴν ΕΒΕ, Θεολ. 3654 Κ (Legrand, *Bibliogr. Hellén.* 17ου αἰ., τομ. 2, Παρίσι 1894, σελ. 113-115).

Μὲ τὸν ἴδιο τίτλο: *Βιβλίον ὠραιότατον περιέχον στίχους πολιτικούς κατὰ πολλὰ ψυχωφελεῖς εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον, εἰς τὴν μακαρίαν Τριάδα, εἰς τὸν μάταιον κόσμον, εἰς τὴν δευτέραν παρουσίαν καὶ ἕτερα διάφορα πρὸς ψυχικὴν ὠφέλειαν χρήζοντα...* ἀρχίζει ἡ περιγραφή ποὺ δίνει ὁ Σπ. Λάμπρος γιὰ τὸ πρῶτο μέρος τοῦ χφ ἀρ. 174 ἀπὸ τὴ συλλογὴ Ἰωάννου Κολυβά¹. Ἐδῶ ὁμοίως ὁ τίτλος συνεχίζει: *Γράφονται παρὰ ἱερομονάχου Ἰωσήφ Βαρτζάγῃ, ἀχῆς', Φεβρουαρίου κα'.* Τὸ χφ αὐτὸ ὁ Φ. Κ. Μπουμπουλίδης² τὸ ταυτίζει μὲ ἕναν χαμένο κώδικα τῆς Ζακύνθου, ἀπὸ οὗο ὁ Νικόλαος Κατραμῆς³ ἐξέδωσε τοὺς πρῶτους στίχους μιᾶς σειρᾶς ποιημάτων ποὺ τὰ ἀποδίδει στὸν λόγιό κληρικὸ Ἰωάννη-Ἰωσήφ Βάρτσελη ἢ Μπάρτσελη (ἡ ἀνάγνωσις τοῦ ὀνόματος ἀπὸ τὸν Λάμπρο προφανῶς ἐσφαλμένη).

Ἔτσι παρουσιάζονται δύο συλλογές ποιημάτων μὲ τὸν ἴδιο γενικὸ τίτλο καὶ μὲ τὰ ὀνόματα δύο σύγχρονων λογίων. Ἡ παραβολὴ τῶν τίτλων τῶν ποιημάτων καὶ τῶν κειμένων δείχνει σχεδὸν πλήρη τὴν ταυτότητά τους. (Γιὰ τὸ κείμενο τοῦ Βάρτσελη χρησιμοποίησα τοὺς λίγους στίχους ἀπὸ τὴν ἐκδοσὴ τοῦ Κατραμῆ⁴, γιὰ τοῦ Διακρούση εἶχα φωτογραφίες ὄλου τοῦ βιβλίου). Διαφορὲς μικρὲς ὑπάρχουν στὴ σειρὰ ποὺ ἀκολουθοῦν τὰ ποιήματα (οἱ τίτλοι τοῦ Βάρτσελη, φυσικά, δὲν μνημονεύουν τὸ ὄνομα τοῦ Διακρούση), καὶ στὸν ἀριθμὸ τῶν στίχων (γιὰ τὸν Βάρτσελη στηρίζομαι πάλι στὶς πληροφορίες τοῦ Κατραμῆ): Εὐχὴ εἰς τὴν Παναγίαν: Δ 290—Β 278, Ἐγκώμια κλπ.: Δ 610 δεκαπεντασύλλαβοι—Β 552, Στίχοι εἰς τὴν ἁγίαν κλπ.: Δ 204 δεκαπεντασύλλαβοι—Β 206, Στίχοι πρὸς τὸν μάταιον κλπ.: Δ 678—Β 676, Στίχοι ἠθικοὶ κλπ.: Δ 1287—Β 1390, Στίχοι ἕτεροι κλπ.: Δ 146 Β 286. [Τοὺς δεκαπεντασύλλαβους στίχους ὁ Διακρούσης τοὺς δίνει σὲ ἡμιστίχια].

1. «Νέος Ἑλληνομνήμων» 15 (1921) 287-288.

2. *Παλαιογραφικά Οἱ κώδικες Ἰωάννου Κολυβά*, ἀ' Ἀθηνᾶς 65 (1961) 247.

3. *Φιλολογικά Ἀνάλεκτα Ζακύνθου*, Ζακύνθος 1880, σελ. 337: Ἰωσήφ

Βάρτσελης.

4. Ἡ Συλλογὴ Κολυβά ἀνήκει σήμερα στὴ Βιβλιοθήκη Διον. Λοβέρδου. Δυστυχῶς δὲν μπόρεσα οὔτε τὸ χειρόγραφο νὰ δῶ, οὔτε φωτογραφίες του νὰ ἔχω.

Ἐχομε λοιπὸν περίπτωσιν ἀντιγραφῆς; Ἡ κατὰ ἑπτὰ χρόνια παλαιότερη χρονολογία τοῦ ἐντύπου μπορεῖ νὰ χρησιμέψῃ ὡς ἀπόδειξις διὰ τὸ χφ τοῦ Βάρτσελη ἀντιγράφει ἀπὸ τὴν ἐκδοσιν, πράγμα πολὺ συνηθισμένον στὴν ἐποχὴ του. Ἀντίθετα, ἀπίθανον θὰ ἦταν ὁ Διακρούσης, ποιητὴς καὶ ἄλλων γνωστῶν στιχουργημάτων, νὰ ἀντέγραφε ἀπὸ παλαιότερον τυχὸν καὶ ἄγνωστο σήμερον χειρόγραφο τοῦ Βάρτσελη.

Ἴσως καὶ τοῦ Βάρτσελη τὴ δῆλωσιν «γράφονται» θὰ μπορούσαμε νὰ τὴν ἐρμηνεύσουμε «ἀντιγράφονται». Ὡστόσο ἡ διαφορὰ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν στίχων, ἀρκετὰ μεγάλη σὲ μερικὰ ἀπὸ τὰ ποιήματα (ὡν φυσικὰ οἱ πληροφορίες τοῦ Κατραμῆ εἶναι σωστές), μᾶς ἀναγκάζει νὰ δεχτοῦμε συνειδητὴ τὴν παραποίηση τοῦ κειμένου. Τώρα, πῶς ἦταν δυνατὸ μέσα σὲ ἑπτὰ χρόνια ἀπὸ τὴν ἐκδοσιν νὰ παρουσιάσῃ ὁ Βάρτσελης τὰ κείμενα ἐνὸς ἐντύπου ὡς δικά του, εἶναι ἄλλο θέμα. Τὸ χειρόγραφο του ἄλλωστε δὲν μπορούσε νὰ ἔχῃ κυκλοφορίαν καὶ διάδοσιν. Ὁ Κατραμῆς ἀπέδωκε, χωρὶς ἔχονος ὑποψίας, τὰ ποιήματα στὸν Βάρτσελη. Καὶ ὁ Φ. Κ. Μπουμπουλίδης ὀνομάζει τὸν Βάρτσελη «συγγραφέα». Μὲ τὰ καινούργια τώρα στοιχεῖα πρέπει νὰ θεωρήσουμε τὸν Βάρτσελη συνειδητὸ διασκευαστὴ ἢ μιμητὴ τῶν ἔργων τοῦ Διακρούσης, πράγμα καθόλου παράξενον γιὰ τὶς συνήθειες τῆς ἐποχῆς.

Ὁ Βουτιερίδης¹ ἀμφισβήτησε πρῶτος τὴν πατρότητα τοῦ Βάρτσελη γιὰ τὸ δευτέρον ποίημα (Ἐγκώμιον κλπ.), πού εἶναι μίμησις ἐνὸς ἀντίστοιχου τοῦ Ἀθανασίου Ἐξεδακτύλου² μὲ τὸν τίτλον: «Ἐγκώμιον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου». Τώρα πρέπει ἡ ἀμφισβήτησις νὰ ἀποδοθῇ πρῶτα στὸ ἔργο τοῦ Διακρούσης (φ. 5-12), πού μεσολαβεῖ ἀνάμεσα στὸν Ἐξεδάκτυλον καὶ τὸν Βάρτσελη. [Τὸ κείμενον τοῦ Ἐξεδακτύλου σώζεται στὸν κώδ. Ambros. H 104 Sup. ἔτ. 1434³, φ. 163v· Ἐξεδάκτυλος εἶναι καὶ ὁ διδμογράφος τοῦ χφ, καὶ ἀσφαλῶς δὲν θὰ εἶναι αὐτὸς ὁ πρῶτος στιχουργὸς τῶν στίχων του. Ὁ Διακρούσης ἀπὸ κάποιον μεταγενέστερον ἐντυπὸν πρέπει νὰ ἔρῃκε τὸ πρότυπὸν του]. Ἀπὸ τοὺς 23 δεκαπεντασύλλαβους στίχους πού ἔχει τὸ ποίημα τοῦ Ἐξεδακτύλου, ὁ Διακρούσης ἀντιγράφει πιστὰ τοὺς 14: Βλ. π.χ. E 1, — Δ 1, E 3, —

1. Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας, τόμ. Α', Ἀθ. 1924, σελ. 443.

2. Βλ. Σπ. Λάμπρου, Ἀθανάσιος Ἐξεδάκτυλος ὁ ἐκ Μεθώνης βιβλιογράφος, «Νέος Ἑλληνομνήμων» 13 (1916) 318-320.

3. Ὁ Σπ. Λάμπρος ἐκδίδει τοὺς στί-

χους τοῦ Ἐξεδακτύλου ἑ.ά. Γιὰ τὸ χφ βλ. Martini-Bassi, *Catalogus Codicum Graecorum Bibliothecae Ambrosianae*, Μιλάνο 1906, σελ. 536-538. Ἡ χρονολογία δίνεται λαμβασμένη ἀπὸ τὸν Λάμπρο: 1432.

Δ 19, Ε 4—Δ 25-26, Ε 5—Δ 21-22, Ε 6-7—Δ 29-32, Ε 8—Δ 27-28, Ε 9,—Δ 33, Ε 10—Δ 34, Ε 12—Δ 37-38, Ε 14—Δ 59-60, Ε 16—Δ 61-62, Ε 17—Δ 63-64, Ε 19—Δ 69-70. Τὸ ποίημα τοῦ Διακρούση ἐκτείνεται σὲ 1220 ἡμιστίχια. Στὸς στ. 1105-1108 ὁ ποιητὴς δηλώνει τὸ ὄνομά του: *Χαῖρε τὸ τέλος τοῦ μικροῦ | ὕμνου τοῦ Ἀκακίου | τὸ χαῖρε δέξαι Δέσποινα | δούλου σου τοῦ ἀχρείου*¹. Ἐπομένως, ἡ δουλικὴ μίμνηση τοῦ Διακρούση ἐξελισσεται σὲ μακροσκελῆ διασκευή.

Καὶ τὸ τέταρτο ποίημα τοῦ Διακρούση (φ. 16-24) δὲν εἶναι παρὰ ἀντιγραφή (καὶ σὲ ἐλάχιστα μόνο σημεῖα διασκευῆ) τοῦ γνωστοῦ ποιήματος *Πένθος Θανάτου* (1524)².

Οἱ στίχοι 1-2 τοῦ ἔκτου ποιήματος (φ. 41ν - 43)³ παρουσιάζουν ἀντιστοιχία μὲ τοὺς στ. 1 καὶ 4 ἀπὸ τὸ Γ' χωρικὸ τῆς Ε' πράξης τῆς τραγωδίας τοῦ Ἰωάννου Ἀνδρέα Τρωῖλου *Βασιλεὺς ὁ Ροδολίνος* (ἐκδ. 1647)⁴.

Ὅστερα ἀπὸ αὐτὰ τὰ δεδομένα μπορεῖ ἡ ἔρευνα νὰ στραφῆ στὴν ἀνακάλυψη καὶ τῶν ἄλλων προτύπων, ἀπ' ὅπου ἄλλοτε ἀντιγράφει καὶ ἄλλοτε διασκευάζει τοὺς στίχους τοῦ *Βιβλίου Ὠραιότατου ὁ Διακρούσης*⁵.

Ἑλένη Δ. Κακουλίδη

1. Καὶ ὁ Διακρούσης εἶχε μιμητὲς-διασκευαστὲς τοῦ ποιήματός του. Βλ. Ἑλένης Δ. Κακουλίδη, *Νεοελληνικὰ Θεοσκευτικὰ Ἀλφαβητιάκια* (τυπώνεται), τὰ ποιήματα ἀρ. 6 καὶ 8.

2. Ὁ Βουτιεριδης, ἑ.ἀ., διαπιστώνει τὴ σχέση τοῦ κειμένου τοῦ χφ. τοῦ Βάρτσελη μὲ τὸ ἔργο αὐτό. Βλ. ἔκδοσή του ἀπὸ τὸν Γ. Θ. Ζώρα, *Βυζαντινὴ ποίησις* [Βασικὴ Βιβλιοθήκη Ἑσπεύου], τ. 1], Ἀθ. 1956, σελ. 282-294.

3. Τὸ πέμπτο ποίημα (φ. 25-41) εἶχε κι' αὐτὸ τὸν μιμητὴ του. Στὸ χφ ἀρ. 184 τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου τοῦ Ἡρακλείου, ἔτ. 1712, φ. 7, περιέχονται 14 στίχοι, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους οἱ 1-4 καὶ 7-8 παρουσιάζουν ἀντιστοιχία μὲ στίχους τοῦ ποιήματος τοῦ Διακρούση. Κατὰ τὸν ἐκδότη, τῶν στίχων (Χρ. Μ. Πέτρου-Μεσογείτου, *Κρητικοὶ στίχοι ἐκ παλαιῶν χειρογράφων τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Μουσείου Ἡρα-*

κλείου, Ἑπετηρὶς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν) 2 (1939) 365 [ὑπόδειξη τοῦ καθ. Μανούσακα, τὸν ὁποῖο εὐχαριστῶ καὶ γιὰ ἄλλες πολύτιμες ὑποδείξεις]), ἔχουν γραφῆ ἀπὸ τὸν Κρητικὸ ἱερέα Παῦλο Κλαδόπουλο, στιχουργὸ καὶ ἄλλων ποιημάτων τῶν χφφ τοῦ Ἡρακλείου.

4. Μ. Ι. Μανούσακα, *Ἰωάννου Ἀνδρέα Τρωῖλου, Βασιλεὺς ὁ Ροδολίνος* (1647), «Ἑλληνικὴ Δημιουργία» 12 (1953) 67-70.

5. Ἦταν ἤδη ἔτοιμη ἡ ἀνακοίνωση αὐτὴ ὅταν κυκλοφόρησε ὁ ΙΓ' τόμος (1962-63) τῆς Ἑπιστημονικῆς Ἐπετηρίδος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν, ὅπου (σελ. 366-374) ὁ Φ. Κ. Μπουμπουλίδης, *Παρατηρήσεις εἰς μεσαιωνικὰ κείμενα*, σχολιάζει τὴν παραλλαγή Βάρτσελη στὸ «Πένθος θανάτου» καὶ δίνει λεπτομερῆ παραβολὴ τῶν στίχων.